

«світу» (посмертно, і проблемам міжнар. світової війни та по- у 1916 р. виходить який погляд на украї- лізуються шанси на і України у тогочас- ься до них скептич- льт. переплетеність ай до злуки України мперії, в обмін вона сифікації та надати а для нац. і культ.

здійснив спробу льно-іст. розвит- них цивілізацій, анного цьому на- дискретно-стаді- відомі цивілізації льшість досягла окремі повністю ву історії на аб- одячи метафору яючи свої кола стину і передає м. імперія, яка проте передала ний на цій ре- елігії виключ- ь простежити ь різних циві- ня її релігії). о зростання о форм релігії ищих релігій иття людини. ать в історії нала історія но збігаєть- я зіткнення народження онцепції Т. е в сучас- не «омоло- «серцевин- ду людину. е доміну- пільноти, о володіє им усіма рово-ча- ає стати синкре-

цивілі- дією ру- церкви ікацію і роз-

цивілізації уявляється Т. як втілення зако- відгуку, відповідно до якого кожен пов'язаний з адекватною відповіддю «виклик іст. ситуації». Проте пошуками займається не все сусп-во, а його твор- чість наддана творчим поривом, здатна до переходу зі статичного до динамічного. Більшість приймає започаткування творчої завдяки механізму наслідування. Однак механізм передбачає механічне, бездумне пов- скопіювання, коливання колись чимось створеного, що до кризи у взаєминах меншості і біль- шості та є ознакою надлому. Постійне зниження творчої меншості спонукає її до сило- вого підтримання цивілізації, так виникає панівна форма універсальну д-ву, яка лише формуює дезінтеграцію. Ослаблення меншості відображається на більшості — та пере- перетворюється на внутр. пролетаріат, куди «випада- ють не лише дезорієнтовані маси, але й представ- ники творчої еліти, котрі не сприймають силового зниження меншості. У результаті цього сусп-во утворює у полосу соц. вибухів і протистоянь, ра- зом із тим духовно відчужений внутр. пролетаріат «всесвітньо створює «вселенську церкву» як «спільний підсумок цивілізації». Кожна із сучас- них цивілізацій мала в основі світову релігію (цер- ку, через яку була спорідненою із цивілізацією попереднього покоління.

Перед сусп-вами стоять виклики двох типів: природні умови (стимул безплідної землі і сти- мул нової землі); соц. умови (стимул неочікуваних змін, стимул постійної загрози нападу, сти- мул дослідження (дискримінації)). Зовн. виклики створюють імпульсами для внутр. відгуків. Історія зна- є приклади, коли творча меншість на певний час відходила у тінь іст. процесу, аби накопичити сили для адекватного відгуку (цей механізм Т. називає «надломом-і-поверненням»). На стадії надлому діє механізм розколу-і-палінгенезу. Розкол формує три типи: замкнену панівну меншість (створює універ- сальну д-ву); внутр. пролетаріат (продукує вселен- ську церкву); зовн. пролетаріат (варварські заgonи, цивілізація сприймається ними як об'єкт наживи). Кожна із груп відіграє свою роль, прискорюючи палінгенез, або внутр. відродження надломленої ци- вілізації. Однак історії відомі приклади об'єднання панівної меншості та внутр. пролетаріату для про- тистояння варварам («священний союз» проти гіксосів у Давньому Єгипті). Т. негативно оцінює подібні компроміси, називає їх «скам'янілою формою Жит- теву-Смерті», коли штучно зупинений розпад зава- дило новій релігії і внутр. відродженню єгипет- ської цивілізації.

Т. спочатку виділив 21 цивілізацію, з яких 7 жи- вих, 14 мертвих (єгипетська, андська — самодостат- ня, не пов'язані ні з предками, ні з нащадками; дав- нокит. мінойська, шумерська, мая — не пов'язані з предками, але пов'язані з наступними сусп-вами; індська, еллінська, сирійська — пов'язані

з предками, але переважно географічно, а не через релігію; західна, православна основна (Візантія, Балкани), православна основна (Росія), далеко- східна основна, далекосхідна (Корея, Японія) — синівсько-родинна пов'язаність через церкву чу- жинського походження, що грала роль «лялечки»; іранська, араб., індіюстська — синівсько-родинна пов'язаність через місцеву церкву, що грала роль «лялечки»; мексиканська, юкатанська, вавилон- ська — глибоко пов'язані з предками через повністю передану організовану релігію панівної меншості). Т. також виокремлює релігії панівної меншості, ламаїсти Тибету і Монголії та ін.), які зберегли влас- ні релігії завдяки внутр. замкнутості, поєднанню су- ворості природних умов і важкодоступності місць проживання. У подальшому Т. збільшує кількість розвинених цивілізацій до 31, ще 4 не народилися (далекозахідна християн., далекосхідна християн., скандинавська, сирійська епохи гіксосів); окремий клас суспільств — затримані у розвитку (спартан- ці, полінезійці, ескімоси, кочівники Великого степу, турки-османи), які встигли зародитися, але зупини- лися у своєму поступі.

У пізній творчості Т. з'являються ознаки соц. утопізму та техноскептицизму. Він проголосує тезу про настання всесв. цивілізації, цей процес су- проваджується глибинними кризовими явищами: загрозою ядерної війни; забрудненням довкілля, здатним спричинити масштабну екологічну ката- строфу; проблемами урбанізації і перенаселення; вибухами ірраціонального насилля; конфронтацією між бідною більшістю і заможною меншістю тощо. Подолання цих явищ вимагає зміни монотеїстично- го світогляду пантеїстичним, що сприятиме цінніс- ному перевороту, зокрема, відмові від хижацького ставлення людини до природи.

Ідеї Т. отримали розвиток у посттоїнбіанстві (В. Макніл, Д. Вілкінсон, Ш. Іто, С. Гантінгтон, Дж. Бентлі, Дж. Тейнтер, Д. Даймонд, К. Райт, Д. Ад- жемоглу, Дж. Робінсон та ін.), їх актуальність поси- лилася в контексті наук. аналізу викликів, які стоять перед світом у XXI ст., та можливих відгуків на них.

Ю. Омельченко

Тофлер, Елвін (англ. Alvin Toffler) (04.10.1928 — 27.06.2016). Амер. філософ, соціолог, футу- ролог, один з авторів концепції постіндустріального сусп-ва. Навчався в Нью-Йорк. ун-ті. У 1957–1959 рр. — кореспон- дент низки газет і журн., 1959– 1961 рр. — член редкол. журн. «Форчун». У 1965–1967 рр. працював у Новій шк. соц. досліджень та в ін. наук. центрах США, з 1965 р. — проф. Корнельського ун- ту, кілька років був консультантом різних громад. і державних установ. Т. — один із теоретиків постін- дустріального, або суперіндустріального, інформа- ційного сусп-ва («третьої хвилі»).

Осн. пр.: «Футурошок» (1970), «Доповідь про екоспазм» (1975), «Третя хвиля» (1980), «Передбачення та передумови» (1984), «Метаморфози влади» (1990).

Історія цивілізації Т. поділена на три періоди/хвилі. Перша хвиля — аграрна, що постала 10 тис. років тому внаслідок переходу до осілого землеробства. Головним ресурсом першої хвилі була земля, а більша частина її продукту споживалася тими, хто його безпосередньо виробляв. Час у цивілізації першої хвилі плинув по колу, повторюючи цикли сільськогосподарського виробництва. Перша хвиля втрачає силу в проміжку між 1650–1750 рр. Нині вона практично вичерпалася, повільно, але невідворотно обійшовши весь світ. Тільки обмаль первісних племен залишилася на стадії полювання і збирання. Друга хвиля — індустріальна тривала близько 300 років і була зумовлена промисловою революцією середини XVII ст. З 1950-х рр. друга хвиля пішла на спад у промислово розвинених країнах, коли у США чисельність працівників розумової праці та сфери послуг уперше перевищила к-сть промислових робітників. Третя хвиля — перехід до постіндустріалізму. Вона розпочалась у 1950-ті рр. у США, країнах Західної Європи та Японії у зв'язку з розвитком інформаційних технологій.

Т. наголошує, що цивілізація — це комплекс взаємопов'язаних технол., екон., організаційних, соц. і політ. принципів та ін-тів, які поєднані між собою як чітко підігнаний механізм або утворюють єдину екосистему. Цивілізації притаманні особливі світогляд, мораль, спосіб життя. Світогляд, принципи й ін-ти нової хвилі не зростають еволюційно з аналогічних елементів попередньої хвилі, а формуються на засадах унікального геному нової цивілізації. Тому колізії хвиль мають не еволюційний, а революційний характер, а прихід нової хвилі пов'язаний з війнами, революціями та ін. потрясіннями.

Нове сусп. «третьої хвилі» постає внаслідок більш глибоких і значущих трансформацій, ніж індустріальна революція. Т. розглядає це як другий вагомий поворот в історії людства, подібний переходу від варварства до цивілізації. Ним переглянуто код цивілізації, усі шість параметрів індустріального сусп-ва змінено на протилежні: стандартизація поступилася різноманіттю, настає децентралізація, утверджується принцип мінімізації, замість синхронізації праці — змінний графік роботи, відмова від концентрації виробництва, поліорганізація замість спеціалізації. Відбувається «зсув влади», тобто змінюється співвідношення трьох її іст. джерел: примусу, багатства і знання. У сусп-ві «третьої хвилі» знання стає визначальним чинником функціонування влади. Т. аналізує зміни у провідних сферах сусп-ва: техносфері (енергетика, виробництво, розподіл), соціосфері (соц. і політ. ін-ти, система цінностей), структурі влади, інфосфері (система соц. комунікації й інформації).

О. Драч

Трейчке, Генріх фон (нім. Heinrich Gotthard Treitschke) (15.09.1834 — 28.04.1896). Нім. історик і політик. Народився в родині офіцера. Предки Т. походили з Богемії, в їхній родині було багато чиновників і військових. Навчався в ун-тах Лейпцига і Бонна. Викладав в ун-тах Лейпцига (1859–1863), Фрейбурга (1863–1866), Кіля і Гейдельберга (до 1874), у Берлін. ун-ті з 1874 р.

У 1871 р. обраний депутатом рейхстагу (був депутатом до 1884 р.). Один із чільних представників «малогерманської шк.» в історіософії і політ. історії. Спочатку стояв на позиціях націонал-лібералізму, від якого його погляди еволюціонували до націонал-консерватизму. Після відставки О. фон Бісмарка (1890) вплив ідей Т. зменшується, що спричиняє його відхід від справ. Окремі погляди історика у 30-х рр. XX ст. були використані ідеологами націонал-соціалізму.

Осн. пр.: «Німецька історія у XIX ст.» в 5 т. (1879–1894), «Слово про наше єврейство» (1880), «Політика. Лекції» (посмертно, 1911).

Т. постулював ідею великої місії Пруссії з об'єднання Німеччини і примноження її могутності. Основні віхи цієї місії — Тевтонський орден, Реформація і народження протестантизму як нац. релігії нім. народу, визв. боротьба проти Наполеона в 1813–1814 рр. Основними рушійними силами великої об'єднаної місії він називав д-ву і видатних іст. діячів Пруссії, зокрема М. Лютера (Реформація), Фрідріха Великого (піднесення Пруссії) і О. фон Бісмарка (вирішальна роль в об'єднанні Німеччини). Стаючи на бік останнього, Т. доводить тезу, що «політика заліза і крові», якій слідував О. фон Бісмарк, була єдиною можливою. Ідеалізуючи роль особистості в історії, він писав: «Будь історія точною наукою, ми могли б розпізнавати майбутнє держав. Однак нам це недоступно, оскільки іст. наука всюди наштовхується на загадку особистості. Історію вершать люди, мужі, такі як Лютер, Фрідріх Великий і Бісмарк. Ця велика, героїчна істина буде в усі часи; а як виходить, що кожен із цих людей з'являється в потрібний час і в потрібному місці, — цього нам, простим смертним, зрозуміти не дано. Час виховує генія, але не створює його». Утім, Т. залишав місце варіативності та свободі: поєднання зовн. обставин ніколи не визначає з неминучістю хід історії.

Т. був ідеологом «нац. місії» династії Гогенцоллернів, яких зображав провідниками національно-державних інтересів Німеччини на противагу династії Габсбургів (успіхи нац. розвитку приписував протестантській Пруссії, невдачі — впливу католицької Австрії). У Т. д-ва виступає як найвища моральна влада, що стоїть над класами і партіями як центр. фактор історії. Вона створюється за волею провидіння. Для свого існування д-ви мають протистояти одна одній, людина може реалізувати себе саме у війні, оскільки там її політ. природа та най-

Торго, Анн Робер Жак

благородніші цінності перетичними інтересами. Причини успіху Пруссії: правдолюбство, милитаризм, розширення території (розширення розглядає раси в іст., а ідеалізував Тевтонський Європу, а слов'янську «нещадну расову боротьбу» і «нижчою» слов'янсь-

ний членом-кореспондентом наук, з 1915 р. — членом Львівського ун-ту. У 1914 р. — членом Установчих зборів кр. партії і зайняв культуру Пруссії (1914 р.), руху, який, що романтично сусп-ві, політиці

Осн. пр.: «Церков і груп» (1922).

Помітний мали ідеї Ф. Шлегеля, д-ва вчення християнства розрізнення мислення: церкви середовище, в рамках тієї слабо інтегровані до нього як надто «мислення» відсутності і

Філософія ні зі спроб склався в початку XX століття проблеми культу у творчості собою завдання новна теза криза нові кризу заклади. Т. в